

3. Каллер Дж. Теория литературы : краткое введение / Дж. Каллер : [пер. с англ. А. Георгиева]. – М. : Астрель : АСТ, 2006. – 158, [2] с.
4. Керлот Х. Э. Словарь символов / Х. Э. Керлот. – М. : REFL-book, 1994. – 608 с.
5. Лис В. Століття Якова [Текст] / передм. О. Забужко; внутр. оформл. Т. Корвіної. – Харків : Книжковий клуб „Клуб сімейного дозвілля”, 2010. – 240 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Ковалева, В. І. Теремка] ; [2-е вид., випр. і доп.]. – К. : ВЦ „Академія”, 1996. – 752 с. – (Nota bene).
7. Пазяк О. Туга за ідеєю / О. Пазяк // Дніпро. – 2011. – № 5–6. – С. 172–175.
8. Поліщук Я. Герой без героїзму / Я. Поліщук // Дніпро. – 2011. – № 5–6. – С. 177–181.
9. Потебня А. А. О доле и сродных с нею представлениях / А. А. Потебня // Символ и миф в народной культуре ; [сост., подгот. текстов, ст. и ком. А. Л. Топоркова]. – М. : Лабиринт, 2000. – С. 357–397.
10. Словник символів культури України / [за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренко]; [вид. 2-е, доп. і випр.]. – К. : Міленіум, 2002. – 260 с.
11. Франкл В. Человек в поисках смысла : [сборник] / В. Франкл; [пер. с англ. и нем. Д.А. Леонтьева, М. П. Папуша и Е. В. Эйдмана] ; [ред. В. И. Евсевичев и Н.И. Парамонова] ; [общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева] ; [вст. ст. Д.А. Леонтьева]. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.
12. Цивьян Т.В. Модель мира и ее лингвистические основы. – [изд. 3-е, испр.] / Т. В. Цивьян. – М. : URSS; Комкнига, 2006. – 280 с.
13. Шейнина Е. Я. Энциклопедия символов / Е. Я. Шейнина. – М. : ООО „Издательство АСТ”; Харьков : ООО „Торсинг”, 2003. – 591, [1] с.
14. Эмблемы и символы / [вст. ст. и коммент. А. Е. Маховой]. – [2-е испр. и доп. изд. с оригин. гравюрами 1811 г.]. – М. : Интрада, 2000. – 368 с.
15. Naan Estelle Recreating Identity? Death and art // Classical romantic : identity in the Latin poetry of Vincent Bourne / Estelle Naan. P. см. – [Transactions of the American Philosophical Society held at Philadelphia for promoting useful knowledge v. 97, pt. 1]. – [Includes bibliographical references and index / Library of Congress Cataloging-in-Publication Data]. – Philadelphia : American Philosophical Society, 2007. – P. 113–133.
16. Агеєва В. Про роман „Століття Якова” [Електронний ресурс] / В. Агеєва // – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/2010/11/101104_book_lys_yakiv_sp.shtml.
17. Свято Р. З цього можна зробити наравду добрий сценарій, або Деякі міркування про триумфальний роман Володимира Лиса. [Електронний ресурс] / Р. Свято // Режим доступу : <http://litakcent.com/2010/10/29/dvi-recenziji-na-bestseler-volodymyra-lysa>.
18. Славінська І. Володимир Лис „Століття Якова” [Електронний ресурс]. / І. Славінська // Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/culture/2010/08/30/58603/>

УДК 821.161.2-311.6.09 “19/20”

МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ СІЧІ В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ ПРОЗІ

Разживін В.М., к. філол. н., доцент

Донбаський державний педагогічний університет

Статтю присвячено проблемі художньої інтерпретації образу Запорозької Січі в українській історичній прозі. Розглядається специфіка моделювання образу протягом ХХ ст., авторські особливості його творення.

Ключові слова: історична проза, моделювання, образ, інтерпретація, авторська версія.

Разживин В.Н. МОДЕЛИРОВАНИЕ ОБРАЗА СЕЧИ В УКРАИНСКОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПРОЗЕ / Донбасский государственный педагогический университет, Украина.

Статья посвящена проблеме художественной интерпретации образа Запорожской Сечи в украинской исторической прозе. Рассматривается специфика моделирования образа на протяжении ХХ века, авторские особенности его создания.

Ключевые слова: историческая проза, моделирование, образ, интерпретация, авторская версия.

Razzhivin V.N. MODELING OF THE IMAGE OF CUT IN OF THE UKRAINIAN HISTORICAL PROSE / Donbas State Teacher Training University, Ukraina.

The article is devoted to the problem of artistic interpretation of the image of Zaporozhian Sich in of the Ukrainian historical prose. There are investigated the specifics of modeling the image of the during XX age and the author's features of his creation.

Key words: historical prose, modeling, image, interpretation, narrative, author's version.

У свідомості пересічного мешканця України топос Запорожжя, Запорізького краю, незважаючи на будь-які історичні перипетії та події, асоціюється перш за все з козацтвом і з його бунтарським серцем – Запорозькою Січчю. Очевидно, що такий міцний зв'язок не лише данина традиції, а й розуміння та усвідомлення значення цього феноменального явища в процесі українського державотворення. Саме козацька столиця відіграла надзвичайно важливу роль у становленні та згуртуванні українців як етносу. Січ-мати – духовний центр козацьких земель, утілення низового лицарства та осередок свободи й волі, який існував за порогами Дніпра із середини XVI ст. до 1775 р. Інтерес до Запорозької Січі в українських письменників завжди був високий, бо це одна з найпривабливіших реалій української історії, і в бутті цього суспільного осередку сконцентрувалися найпитоміші риси нашого народу як соціуму.

В українській історичній прозі тема козацтва домінує над іншими від початку її становлення. На сьогодні важко віднайти твір подібної тематики, у якому, хоча побіжно, не згадувалася козацька столиця, не описувалися січові звичаї, побут козаків та їхні героїчні звершення. Можна стверджувати, що образ Січі є наскрізним, системоутворювальним для книг про нашу минувшину, але, як не дивно, дослідження з моделювання та інтерпретації цього художнього образу в працях літературознавців, які вивчають історичну прозу, зустрічається зрідка. Одразу ж зазначимо, що єдиної історичної концепції, яка б висвітлювала роль Запорозької Січі, не існує. Вона достатньо суперечлива й неоднозначна, може істотно змінюватися у творах одного автора або ж нівелювати чи заперечувати бачення інших письменників. Звідси помітне прагнення дослідників до локалізації своїх наукових пошуків, звуження їх до меж жанру, невеликого часового періоду, генерації, окремої книги. Окрім того, наявна й певна багатозначність у трактуванні. Часто Січ виступає в ролі не конкретного географічного місця, а своєрідного узагальненого символу, що позначає збірний образ Козацької держави. Аналіз січового буття є лише часткою чи тлом для вивчення більш глобального дискурсу козацтва.

Так, визначенню підходів до зображення козаків у творчому доробку українських письменників були присвячені й окремі доповіді учасників традиційної конференції “Література та історія”, зокрема Даниленко Л.В. “Художнє моделювання козацького життя в історичних романах 50-60-х рр. XX ст. (на прикладі творів І. Ле “Хмельницький”, П. Панча “Гомоніла Україна”, Р. Іванчука “Мальви””, Клименко Т.Є. “Козацькі звичаї як інтертекстуальний елемент у романі “Чорна рада” П. Куліша, Ковпик С.І. “Мікропоетика духовності козацтва в українській драматургії XIX ст.”, Краснопорової М.С. “Концепція моделювання образу козацтва в українській літературі XIX ст. (за повістю М. Гоголя “Тарас Бульба” та драмою М. Костомарова “Сава Чалий””, Павленко І.Я. “Аксіологія запорозького козацтва у фольклорі”, Троші Н.В. “Українське козацтво в художньому осмисленні О. Довженка” та ін., заслуговує на увагу й праця І. Дзири “Запорізька Січ у художніх творах П.Куліша”.

Мета нашої статті значно вужча. Вона полягає у виявленні основних особливостей моделювання образу козацької столиці у творах українських письменників XX ст. Із зазначеного вище випливає, що проведення такого дослідження на концептуальному рівні в межах окремої наукової розвідки не є можливим, тому ми акцентуємо увагу на конкретних реаліях, географічному описі, деталях побуту. Головним завданням убачаємо виявити зміни, трансформації в художній інтерпретації образу, якщо такі були наявні. Заради чистоти експерименту намагатимемося брати твори для аналізу попарно, тобто такі, що умовно становляють один часовий період: роман А. Чайковського “Сагайдачний” (1929) і повість І.Филипчука “Кульчицький – герой Відня” (1933); романи В. Малика “Посол Урус-шайтана” (1968) і Ю. Мушкетика “Яса” (1974); роман Ю. Сороки “Іван Богун” (2008).

Міф про козацтво, Запорозьку Січ почав творитись у XIX ст. Як зазначає О. Мишанич: “Біля його колиски стояв Микола Гоголь із своєю безсмертною повістю “Тарас Бульба”, яка справила могутній вплив на всю подальшу літературу про запорожців. Водночас й інші українські повісті Гоголя сприяли міфологізації козацької старовини, наданню їй рис ірреальності. Козак-характерник, заклиятий козак, козак-невмирака іноді починає заступати образи тих козаків-воїнів, січових лицарів, що накладали головами за Україну, боронили честь і волю рідної землі” [2, с. 7]. Звичайно, дослідник має на увазі концептуальне зображення козацтва, але й традиція реального відтворення життя та побуту Січі теж закладалася в повістях М. Гоголя.

Кожен письменник, на чиїх творах ми зупинилися, по-своєму опрацьовував козацьку тему. Слід зазначити, що розлогих описів, де б детально змальовувалася сама козацька столиця, описувалися приміщення, їх зовнішній вигляд, звичні справи козаків, у художніх творах зустрічаємо не так уже й багато. Гоголівська модель ситуації – приїзду новика (молодого козака, подорожного) на Січ – виявилася настільки вдалою,

що використовується до сьогодні. Вона набуває нових варіацій (повернення додому, погляд з боку), але досить легко вгадується в усіх авторів.

Історична проза 20–30-х рр. ХХ ст. має просвітницький характер. Головне завдання письменника – ознайомити читача через посередництво художнього твору з реаліями козацького життя, які для останнього часто невідомі. Звідси намагання подати не деталізовану картину, а хоча б загальний план, постійні уточнення, авторські коментарі, що супроводжують опис. Зокрема в романі А. Чайковського “Сагайдачний” опис Січі подано як авторський, але насправді ми бачимо модельовану картину очима молодого Петра Конашевича, що вперше прибув сюди. Оскільки відомо, що козацька столиця не раз змінювала своє розташування, то письменник вважає за потрібне уточнити, що “Запорозька Січ лежала тоді на невеличкім дніпровім острові, Малій Хортиці. Від заходу, від України, обливав її Дніпро, від сходу сонця плив його рукав, що відділяв Малу Хортицю від Великої, яка лежала між старим дніпровим річищем і новим дніпровим руслом. На Великій Хортиці ріс великий дубовий ліс з прогалинами всередині, далі, вниз, стояли малі ставки, а потім простягались мокляки” [7, с. 180].

Для перших вітчизняних авторів, які розробляли тему нашої минувшини, існувала важка дилема: як поєднати й узгодити велич звершень запорозького козацтва й бідність чи навіть убогість їхнього існування. А. Чайковський обирає достатньо поміркований варіант її вирішення. Побачене письменник супроводжує зауваженням, що суттєво розвіює романтично піднесений настрій: “Козаки ... дивились на все великими очима, бо не одне тут побачили інакше, ніж собі це уявляли. На перший погляд, не знати було тої величі, якої тут надіялися” [7, с. 181].

Опис Січі зумисне подано в прагматично приземленому руслі, і він дуже нагадує картину, яку побачили гоголівський Тарас Бульба та його сини: “Значний простір землі на Малій Хортиці обведений валами з дубовим частоколом наверху. Попід валами ізсередини великі будівлі городжені хворостом та обмащені глиною, вкриті комишем, або кінськими шкурами. Таких будівель було багато. То були курені, названі від знатніших городів України. Посередині – великий майдан, а на ньому – невеликий домок для січової старшини і на січову генеральну канцелярію” [7, с. 181–182].

Оскільки Січ – військова столиця, то важко уявити її буття без сцени ратної підготовки. А. Чайковський її подає як цілісну фонову картину, не розбиваючи на окремі епізоди: “На січовому майдані роїлося від людей. Вони, мов мурашки, переходили в різні сторони. В одному кінці майдану вчилися молодики воєнної штуки. Одні їздили на конях, інші – таки пішки. Вчилися орудувати шаблями, списами та келепами. Інші стріляли у ціль, хто з рушниць, з пістоля, хто – з лука. Під одним остріжком стояли гармати. Одну гармату викотили на майдан, уставляли її, відпинали передні колеса, прицілювалися, лаштували, припинали знову перед і заковували в інше місце. Робилося це під команду старшого гармаша та під оком пана обозного, бо до нього вся гармата належала” [7, с. 182]. Учасники дійства не персоніфіковані, не виокремлені, оскільки процес військового навчання в інтерпретації письменника має загальний характер.

Ще один обов’язковий атрибут, що дістався в спадок від Гоголя, – прийом нового члена до козацького товариства – в романі відсутній, але автор майже цілком відтворив його в іншому творі, повісті “Богданко”: “Мандрівників зараз на Січ впустили, бо там були такі, що князів Ружинських знали.

Але церемонію прийняття треба було перебути.

– Віруєш у Христа?

– Вірую.

– Перехрестись!

Це було і все, що давало право стати членом січового товариства.

Так само треба було відбутися церемонію прийняття до куреня: треба було вкупитися. Та як інші робили це малими грішми, князь сипнув відразу перед курінного отамана дві повні жмені дукатів” [6, с. 89]. Як бачимо, тут наявний і соціальний підтекст, який, до речі, оминає Гоголь, але він не має характеру глобального та звучить лише як констатація поділу на багатих і бідних, що на Січі дійсно існував.

Ту ж саму ситуацію з прибуттям новачка на Січ моделює у своїй повісті “Кульчицький – герой Відня” І. Филипчак. Уникнувши опису загального плану та вже відомої нам традиційної процедури прийому, він зосереджує увагу читача на окремих будівлях. Ось осавул показує Юркові козацькі курені: “Будовані вони на стовпках, без димарів. Дим виходить через стелю так і курить – за тим його куренем прозвали. Серед сіней куреня ставлять кабицю, над кабицею кладуть залізну підпору. На якій вішають залізні крючки, надівають на них казани, та так і страву варять. Самі полягають так і люльки курять, та балакають...” [5, с. 83–84]. Це, здається, єдиний епізод опису козацької столиці, який у творі подано більш-менш правдиво, хоча певний сумнів викликає вже й те, що двох звичайних новачків, які ще нічим не відзначилися, проводять по Січі, показують їм цілковито таємні речі та ще й супроводжує їх не рядовий козак. Далі

письменник, якого критики вважають чи не найточнішим у відображенні історичних реалій і який 21 раз у своїй повісті дає посилання “історичний факт”, у вирішенні згаданої вище дилеми вдається до банального перебільшення. Занадто вже гіпертрофованим виглядає опис багатств у будинку кошового отамана: “Були там дорогоцінні зеркала, перловою масою викладані скриньочки. Була одна з оріхового дерева чудної роботи скриньочка, що якось секретно отвиралася. Після отворення в середині було кілька менших скриньочок на різні дорогоцінності як золоті і брильянтові речі” [5, с. 85]. Не менш велично в інтерпретації І. Филипчак виглядає й козацька церква: “Коли хлопці зайшли до середини, блеск затьмив їм очі від золота яке світилося на іконостасі на царських вратах, на патеріях, корогах та на всіх образах. Хлопці були осліплені і задивлені в артистично викінчені образи святих” [5, с. 85]. Усе це радше нагадує показ замкового обійстя якогось заможного польського магната чи княжий терем часів Київської Русі, але аж ніяк не козацьке помешкання. Подальша подорож хлопців магазинами, де вони одержують військовий одяг (шаровари, кафтани, чоботи, шапки, пояси) та зброю взагалі не витримує критики. Адже загальновідомим є факт, що січове козацьке військо не було регулярним і не мало однакового військового строю. Зброю, боєзапас іноді видавали, але ж своїм зовнішнім виглядом козак переймався сам.

Значно оригінальніше й цікавіше моделюють образ Січі письменники 60–70-х рр., зрозуміло, що справа тут не лише в часі, а й у тому, що для прикладу ми взяли романи двох знаних метрів історичної прози. Тетралогію В. Малика “Тасмний посол”, незважаючи на її яскраво виражену пригоспницьку сутність, з повним правом можна вважати енциклопедією козацького життя. Безліч відомостей і цікавих подробиць січового побуту розсипано сторінками чотирьох романів про Арсена Звенигору. Тут знайшлося місце й для багатьох екзотичних звичаїв, зокрема архаїчний приклад побратимства, що дійшов до запорожців із сивої давнини (Корній Метелиця та Шевчик) чи опис процедури набуття нового козацького імені. Її показано завдяки вчинку абшитованого козака Семена Гурка, який він здійснив, щоб заслужити своє прізвисько. Відображено й таку звичаєву подробицю, як заборону піднімати руку на братчика (сцена покарання полковника Чорнобая), виборів кошового отамана, підготовку до походу та багато інших. Є у творі й повноцінна картина життя козацької столиці. Письменник використовує вже звичну ситуацію з прибуттям новачка, але суттєво ускладнює її. Оповідь ведеться від кількох осіб. Перші враження подаються ніби в дзеркальному відображенні. Сліпий постарілий Данило Сом повертається на Січ і впізнає її з опису свого молодого поводира Яцька, який бачить її вперше:

“– Та кажу ж вам – Січ!.. Гоно – Дніпро виблискує молодим льодком проти сонця. Чи водою, – хто його розбере звідси... Блищить, мов срібло!.. А на півострові – фортеця. Добре бачу стіни високі з гострим частоколом. І вежу над ворітьми... Тільки не розберу, що там усередині побудовано. Далеко” [1, с. 17]. Далі йде авторський опис навчального бою. В. Малик подає його персоніфіковано: “Корній Метелиця, високий, огрядний запорожець з довгим сивим оселедцем і золотою сережкою у правому вусі, відбивався зразу від трьох – Сікача, Товкача й Арсена Звенигори. В обох руках він мав по шаблі й орудував ними так уміло, що молодики, хоч і насадили на старого, з острахом поглядали на крицево-сині блискавиці шабель знаменитого на Запорозжжі рубаки. Дарма що це лише гра: один необережний рух – і гостре лезо розпанахає руку до кісток, або ковзне по тім’ю” [1, с. 18]. Закінчується поєдинок мирно біля барила з горілкою, що перекочувало сюди теж, ймовірно, з гоголівської повісті. “Гурт козаків з гомоном, сміхом і жартами потягнув до бочки з горілкою, що стояла посеред майдану. На дубових кілочках, забитих у стовп, висіли дерев’яні ковшики-корці. Поряд з бочкою, на очеретяних матах, лежали купи в’яленої риби: лящ, судак, окунь, крутобокий короп. Тут же, на матах, поміж рибою здіймалися купки нарізаного великими скибками житнього хліба, що лоскотав ніздрі запахом смачної, засмаженої до блиску шкоринки” [1, с. 20]. На цьому письменник опис не зупиняє, але продовжує його вже очима Яцька: “Потім він ковзнув поглядом по довгих присадкуватих хатах-курнях, що причілками майже впритул упирались у фортечні стіни. Очеретяні стріхи припорошені дрібним сніжком. Попід ними – тмяніють вузькі, мов бійниці, віконця. Будинки військової канцелярії і кошової старшини вищі, кращі, криті гонтою. На протилежному боці майдану красується фарбованими стінами і золоченими банями січова церква” [1, с. 22]. Авторська майстерність викладу дозволяє моделювати ключові сцени та атрибути, які принципово не змінюються, але при цьому уникати клішування, повторів, прямих запозичень.

У романі є певна акцентуація на соціальній нерівності серед козаків, що, зважаючи на час написання, і не дивно. Помітна вона й у наведеному вище уривку, а в іншому сформульована ще більш чітко: “То це, виходить, запорожці!.. огрубілі від роботи руки та обвітрені, видублені дощами і сонцем лица. В більшості – поношені, латані свитки, кожухи, стоптані чоботи і полотняні штани. Лише дехто одягнутий у дорогий панський кунтуш чи новий кожух до станка...” [1, с. 22]. Очевидно, що на цій данині ідеологічним догмам не варто було б і наголошувати, коли б зображувана картина не вступала в пряму суперечність із повними магазинами й гарним новим одягом для новачків, які змальовує І. Филипчак. Розбіжність в інтерпретації стає ще більш різкою, якщо врахувати, що описані події розділяють лише кілька років.

Роман Ю. Мушкетика “Яса” вигідно вирізняється з-поміж інших, бо пригодницька, авантюрна лінія в ньому менш помітна. Твір відомого майстра історичної прози ґрунтується на достовірних фактах, його вирізняє ретельний добір матеріалу та й головна дійова особа – цілком реальний персонаж Іван Сірко. Саме очима

кошового отамана ми й бачимо прославлене ним дітище – Запорозьку Січ. Він не новак у козацькій столиці, все тут звичне, буденне. Може, тому в описах домінують мінорні нотки, а може, свій відбиток накладає обраний автором для інтерпретації історичний час – Руїна. Однозначно один із найскладніших періодів нашої минувшини. Отаман ще фізично міцний, але відчуваються певна духовна спустошеність, постійна тривога, викликані тягарем українських проблем. Помітні вони і в описах: “З тими думками Сірко вийшов на січовий майдан, посеред якого стояли стовп для квестій і гармата. Сонце перехопилося через палисад, облило світлом дерев'яну, криту гонтом церкву з дзвіницею, з чорних бійниць якої виглядали гармати, широкий майдан, курені, з котрих чимчикували до утрени припізнілі запорожці. Здебільшого йшли досугі діди; молоді ж козаки на попові докори казали, що богові більше в поміч їхні шаблі, аніж молитви” [3, с. 58]. Навіть військові герці позначені якимось налітом сірості, одноманітності: “На березі не було нікого, тільки на Глухій косі ширмувало двоє козаків. Обоє молоді, на голих до пояса тілах зблискували краплі – тільки що вмилися, а може, й покупалися, грілися військовими вправами. Один наступав з палицею, немов із шаблею, другий боронився палицею, немов рушницею, відступав до води” [3, с. 55]. Майже поруч читаємо: “За пристанню над Чортомликом ширмувало на шаблях двоє козаків. Сірко подумав: зараз запорожці до військових вправ мало охочі, може, стали на герць з перепоею? Й поспішив, поки не дійшло до крові, а відтак і суворой покари.

Дивина: обоє не п'яні. Один – велетенської статури, широкий у плечах – напивав, другий – молодший, тонкий у стані – закладався”.

Уже знайома картина козацького гуляння посилена письменником присутністю самого Сірка:

“Отаман гуляв. Гуляв, як останній нетяга.

Хіба що ширшим колом ходили в шинку козаки, густіше подзвонювали срібні талери та мідні чехи й корчмар подавав чистішу горілку. Отаман не валявся під лавою, не пропивав чину, але гуляв бучно...

Ходуном ходили широкі грубі липові лави, й дубові столи, й шинквас з шинкарем та двома челядниками. Гуляли червонохвості півні на куманцях та горнятах, гуляла піч і всі п'ятнадцятеро козаків, що зійшлися вшанувати отамана. Їх би прийшло й більше, та корчмар примкнув двері” [3, с. 37].

На нашу думку, в усіх описах із роману Ю. Мушкетика відчутний патерналістський настрій. Для кошового козаки як рідні діти, тому й усі ці епізоди мають подвійний характер. З одного боку, турботливий батько любить своїх дітей, турбується про них, з іншого, він точно знає їхні неспокоїні характери та вчинки, і чого від них можна очікувати. Навіть свято й похід козаків до церкви модельовано без ідеалізації. Для Сірка це повсякденність, звичне життя, тож і помічає він те, чого не помітили герої І. Филипчика. “Козаки гомоніли, й піп довго не міг перекричати їх. І гнівався, бубонів за своєю конторкою підпаламар – ніхто не купував свічок. Святі теж невдоволено хмурилися, але на них не дивилися. Всміхалася тільки богородиця: запорожці – її діти, вона одна розуміла їх... Лагідна, оточена рум'яношоками пузатенькими янгольчиками божа матір тепер уже дивилася з ікони на запорожців сумовитими, воістину материнськими очима; в неї під ногами, на тій же іконі, стояв інший гурт січовиків, в одного з них із рота випадала паперова стрічка, на якій було написано: «Покрий нас, Пресвята Богородице, своїм чесним покровом». Ікона була давня, але старі січові діди ще впізнавали в тому гурті під ногами в Марії своїх полеглих у битвах побратимів, адже богомаз малював її на Січі” [3]. Досить порівняти описи, щоб зрозуміти, що Ю. Мушкетика приваблює в описі церкви не багатство. Автор підкреслює відокремленість та самодостатність козацької столиці (навіть ікона тут намальована) і логічно продовжує асоціативний ряд: отаман – батько, козаки – діти, Богородиця – мати.

Щоб уникнути повторів імен авторів і збільшити часовий проміжок, довелося звернутися до роману Ю. Сороки “Іван Богун”. Формально він знаходиться поза межами ХХ ст., але за формою викладу прилягає не до сучасної, а до власне класичної історичної прози. На жаль, ми не змогли відшукати йому пару, бо на сьогодні твір, написаний у традиційній манері, рідкість. Письменник знову відтворює ситуацію приїзду на Січ, але його описи більш яскраві, барвисті. Вони позбавлені строгості, характерної для інших авторів, більш деталізовані, насичені епітетами. Описані предмети мають чіткі, а не розпливчаті обриси, із конкретними математичними показниками, що допомагає читачеві краще їх уявити. “У променях вечірнього сонця, огорнута безмежно блакитними водами Дніпра, велична і неймовірно гамірлива після тиші Дикого Поля, козацька фортеця виглядала справжнім великим містом. Обставлена коморами, сінниками, шинками та ще казна-якими халабудами торгового передмістя, гордовито здіймала вона поверх високого валу могутній дубовий частокіл і високі, криті гонтою вежі. У глибокому рові перед валом темна вода Дніпра, запущеного сюди для оборони. З веж, яких Іван нарахував аж вісім, блищали начищеною бронзою в сонячних променях жерла чималеньких гармат” [4].

“У широкому колі, що його утворював частокіл, містилися будівлі, які помітно відрізнялися від химерно забудованого передмістя. Тут відчувалася військовий порядок і знання фортифікації. Уздовж частоколу, на відстані тридцяти кроків було утворено пустку для вільного переміщення гарнізону у випадку військової потреби. За нею, утворюючи велетенську підкову, розташувалися тридцять вісім довгих і приземистих

будинків-куренив. У довжину кожен мав по дев'яносто або сто аршин, завширшки не менше шести. Викладені з грубих колод, вони були щільно перемашені глиною і вибілені крейдою. Порівняно невисокі дахи дбайливо викладено дерниною задля захисту від підпалювання” [4]. Ю. Сорока, як і М. Гоголь, чимало уваги приділяє передмістю. Воно гамірливе, мінливе, почувається більш вільно, ніж сама столиця і козаки.

Отже, на нашу думку, традиції змалювання образу Запорозької Січі в українській історичній прозі сформовані в повісті М. Гоголя “Тарас Бульба”. Більшість письменників використовують розроблену ним ситуативну модель. Описи, що зустрічаються в проаналізованих творах, достатньо формалізовані, містять певний набір атрибутів, характерний для всіх творів, але не набувають статусу кліше. Автори використовують окремі елементи із загальновідомого ряду, але їх порядок та кількість варіативні. Загалом ситуація нагадує театральну виставу, яку грають різні трупи. Глядач добре знає зміст, і його цікавить не він, а задум режисера та гра акторів.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в дослідженні питання – чи пов’язана різниця в описах Січі з авторською концепцією козацтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Малик В. Твори : у 2 т. – Т. 1. Таємний посол : Роман / Володимир Малик. – К. : Дніпро, 1986. – 440 с.
2. Мишанич О. Слава не вмере, не поляже... / Олекса Мишанич // Заклятий козак / Упорядкування та передмова О. Мишанича. – К. : Обереги, 1994. – С. 5–17.
3. Мушкетик Ю. Яса / Юрій Мушкетик. – К. : Дніпро, 1990. – 831 с.
4. Сорока Ю. Іван Богун [Електронний ресурс] / Юрій Сорока. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Soroka_Yurii/Ivan_Bohun_Tom_1/
5. Филипчак І. Кульчицький – герой Відня / Іван Филипчак. – Львів : Слово, 1991. – 240 с.
6. Чайковський А. Богданко / Андрій Чайковський // Заклятий козак / Упорядкування та передмова О. Мишанича. – К. : Обереги, 1994. – С. 61–111.
7. Чайковський А. Сагайдачний / Андрій Чайковський. – К. : Дніпро, 1989. – 585 с.

УДК 94 : 070. 48 (477. 64) "18"

ТЕМАТИКА ПУБЛІКАЦІЙ ПЕРШИХ ГАЗЕТ ОЛЕКСАНДРІВСЬКА

Савченко О.І., д. і. н., доцент

Запорізький національний університет

Стаття присвячена аналізу тематики і змісту перших газет Олександрівська, що видавалися на початку ХХ ст.
Ключові слова: газети, Олександрівськ, тематика, публікації, міська влада.

Savchenko O.I. THEMES OF THE PUBLICATIONS OF FIRST NEWSPAPERS OF ALEXANDROVSKA / Запорізький національний університет, Україна.

Стаття посвящена аналізу тематики и содержания первых газет Александровска, которые издавались в начале ХХ в.
Ключевые слова: газеты, Александровск, тематика, публикации, местная власть.

Savchenko A.I. THEMES OF THE PUBLICATIONS OF FIRST NEWSPAPERS OF ALEXANDROVSK / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article is devoted to the analysis of the themes and content of the first newspapers of Aleksandrovsk, which were published in the early twentieth century.
Key words: newspapers, Aleksandrovsk, themes, publications, local authorities.

У працях з історії запорізької преси часто наголошується на тому, що перші періодичні видання в Олександрівську з’явилися на початку ХХ ст. Однак автори наукових праць обмежувалися лише констатацією цього факту й не посилалися на матеріали місцевої преси. Це відбувалося тому, що у своєму розпорядженні вони не мали не тільки повних комплектів, але й поодиноких примірників перших газет Олександрівська. Адже в бібліотеках та архівах Запоріжжя і Києва олександрівська преса цієї доби не збереглася.

Разом із тим у наш час стає все більш актуальним завдання створення комплексної наукової праці з історії Запорізької преси. У зв’язку з цим значний інтерес становлять ті періодичні видання, які першими з’явилися в нашому місті. Адже їхні матеріали містять чимало невідомих фактів, що стосуються життя та побуту